

період суспільство не завжди надає жінкам необхідний ступінь свободи, тому боротьба за свої права виражається в тому числі і у відстоюванні права на «чоловічі» професії.

Біографії жінок американського фронтиру показують їх активну здатність адаптуватися до суворих умов життя, шукати нові способи виживання, навіть шляхом виконання неприйнятних їм традиційних гендерних функцій. Хоча вони і є культурно маргінальною групою фронтиру, їх трансгресивна здатність вийти за традиційні моделі поведінки знайшла своє визнання в історії і громадському дискурсі. Жінка, орієнтована на дім і виживання в чоловічому суспільстві, засвоювала більш гнучку систему відносин і переносила цю матрицю на міжкультурну комунікацію.

Література

1. Якушенкова О. С. Женщина на американском фронтире / О. С. Якушенкова. – Астрахань: АГУ, 2012. – 215 с.

2. Riley G. Taking Land, Breaking Land: Women colonizing the American West and Kenya. – Albuquerque: University of New Mexico Press, 2003. – 372 p.

УДК 1(091):168

ПРОБЛЕМА «НАУКОВОГО СВІТОГЛЯДУ» В ПОЛЕМІЦІ А. ДЕБОРИНА З В. ВЕРНАДСЬКИМ

В. Ю. Попов

Формування та популяризація поняття «світогляд (мировоззрение)», з наданням йому предиката «науковий» в радянській філософії відбувається під час філософської дискусії 20-х – початку 30-х років між так званими «механістами» (або «механіцистами») та «діалектиками». Вже в 1924 році, після відправки «філософського пароплаву» здобувши ідеологічну монополію, радянська філософська спільнота була втягнута у гостру дискусію, що розколола табір марксистів на дві непримиренні групи. Сторони не соромилися у засобах, звинувачуючи один одного в ідеалізмі, ліквідаторстві, схоластики, еkleктизмі, антимарксизмі, філософській безпорадності і т. под.; відсутність наукових аргументів компенсувалося бруталністю епітетів, звинуваченнями у ревізіонізмі і ліквідаторстві, екстремістським фанатизмом у проведенні своєї позиції, причому будь-яка інша позиція трактувалася при цьому як політична опозиція.

Поняття «світогляд» відіграло чималу роль в цій дискусії. Лідер «діалектиків» Абрам Деборін, безпосередній учень Г. Плеханова, широко вживав цей термін в сенсі особистих філософських переконань. Наприклад, в 1923 році ним була написана книга «Людвиг Фейербах. Личность и мировоззрение». Втім, і його опонентка Любов Аксельрод ще в 1902 році за кордоном захистила дисертацію «Tolstois Weltanschauung und ihre Entwicklung» та згодом написала статтю «К вопросу о мировоззрении Щедрина» (1932). Втім, суперечка йшла не про особливості світогляду певних особистостей (хоча певне місце в ній зайняла полеміка з приводу особистості та національної ідентичності Спінози), а про подальший вектор розвитку філософського світогляду – до науки чи до політичної ідеології.

В цьому сенсі велике значення має побічна гілка цієї дискусії, а саме полеміка А. Деборіна з В. Вернадським, що відбулася в 1928–1933 роках. Формальним приводом до неї була особиста образа нанесена В. Вернадським А. Деборіну в «Записці про вибір члена Академії за відділом філософських наук» (1928). В ній Вернадський, що лише в 1926 році за особистим запрошенням наркомату освіти повернувся з Сорбони,

наполягає проти обрання Деборіна, який знаходився в той час в ейфорії від своєї майже одержаної перемоги над «механістами», академіком АН СРСР. Вернадський висуває власні вимоги до кандидата в академіки «від філософії»: «Він повинен мати незаперечний великий авторитет, визнаний якщо не на вільній світовій арені філософської думки, що навряд чи можливо для офіційної філософії, то хоча б навіть такої великої країни, як наша, в колі ідейних шукань панівної партії... Задовольняє всім цим умовам А. Деборін? Мені здається, що ні. Зараз в російському діалектичному матеріалізмі немає єдиного течії... А.М. Деборін є авторитетом для своїх послідовників, але абсолютно ніякого філософського значення не визнають за ним його партійні філософські противники».

В. Вернадський намагається бути нейтральним у суперечці «механістів» й «діалектиків», а єдиним критерієм оцінки філософського напрямку висуває «відбиття того чи іншого розуміння діалектичного матеріалізму на точній науковій роботі в нашій країні». Якщо ж зіставити філософські ідеї «механістів» і «діалектиків» але цим критерієм, то напрямок, «очолюваний А.М. Деборіном, може призвести по відношенню до наукової роботи до небажаних для зростання наукового знання в нашій країні результатів». Негативний вплив «діалектиків» на розвиток науки Вернадський вбачає в тому, що ця школа прагне відродити гегельянство, яке суперечило науковим результатами вже в XIX столітті і зробила згубний вплив на наукові пошуки в тих країнах, де воно утвердилося.

Вернадський в «Записці» повторює деякі свої ідеї щодо співвідношення наукового та філософського світоглядів, висловлені ним ще у 1900–1903 роках. Зокрема він підкреслює, що між науковою і філософською думкою є принципові відмінності, що полягають у загальнообов'язковості висновків науки на відміну від філософії. «Записка» Вернадського мала вплив на рішення Загальних зборів АН СРСР. У січні 1929 року академіки демонстративно провалили трьох кандидатів-комуністів, серед яких був і А. Деборін, які балотувалися до складу АН, але вже в лютому, в умовах сильного тиску, вони були змушені переглянути своє рішення.

Деборін не забарився з помстою. Журнал «Під прапором марксизму», що ще цілком знаходився під впливом деборінців, почав серію публікацій проти вченого. Першим виступив маловідомий мікробіолог-грунтознавець Д. М. Новогрудський зі статтею «Геохімія и віталізм. Про науковий світогляд акад. В. І. Вернадського». Визнаючи практичне значення науки, фактично створеної Вернадським, – геохімії, він писав: «Ця ж наука служить для деяких вчених основою для розгортання найбільш реакційних ідей і теорій». До них, зокрема відносяться й ідеї Вернадського, які є «зразками попівської мудрості», написаними «фанатичним релігійником, який прагне очорнити і розбити ненависний йому матеріалізм». Висновок поплічник Деборіна робив цілком у дусі того часу: «Поступово розвиваючись в закінчену систему віталістичних поглядів, науковий світогляд акад. Вернадського стає прапором реакційних сил в галузі теоретичного природознавства і гальмом реконструкції науки і техніки на службі будівництва соціалізму».

Не зважаючи на те, що сам Деборін незабаром потрапив в опалу, навіть намагався вдатися до самогубства, його погляди були засуджені як «меншовикуючий ідеалізм», він й надалі продовжував мститися своєму опоненту. 26 грудня 1931 року В. І. Вернадський виступив з доповіддю «Проблема часу в сучасній науці», що була опублікована згодом у Віснику АН СРСР. У тому ж числі часопису з'являється й критична стаття Деборіна «Проблема часу у висвітленні акад. Вернадського», в якому той знову звертається до особистого світогляду вченого. З приводу доповіді вченого він робить такий висновок: «...нам піднесли оповитий густим містичним туманом «новий» релігійно-філософський світогляд, згідно з яким у світі мешкають безтілесні духи («духовні начала»), існують явища поза часом і простором... Весь світогляд

В.І. Вернадського, природно, глибокого ворожий матеріалізму і нашому сучасному життю, нашому соціалістичному будівництву».

Полеміка продовжувалася й далі, не зважаючи на те, що Вернадський виїхав тимчасово за кордон, а Деборін був відсторонений від керівництва створеного їм Інституту філософії та редакції журналу «Під прапором марксизму». В 1933 році в тому ж «Віснику» з'являються стаття Вернадського «З приводу критичних зауважень акад. А.М. Деборіна» та відповідь «Критичні зауваження на критичні зауваження акад. В.І. Вернадського». В них Вернадський визначає свій світогляд як «філософський скептицизм», відстоюючи право на свободу наукової творчості, обираючи ті філософські підходи, що будуть плідними щодо наукових відкриттів. Деборін не може угамуватися, звинувачуючи вченого в тому, що той «зневажливо і зверхньо» ставиться до «нашої філософії», і йому необхідно «зайнятися серйозним вивченням класиків марксизму-ленінізму».

В.І. Вернадський міг собі дозволити певне вільнодумство у виборі власного світогляду, з огляду на затребуваність його наукових розробок, які використовувались керівництвом СРСР насамперед з метою нарощування військового потенціалу. Для інших науковців, письменників та пересічних громадян СРСР після «статті трьох» (Мітіна, Юдіна та Ральцевіча) й «докорінного перелому» на «філософському фронті» (1931) такого вибору вже не залишалось. Філософія остаточно перетворюється в політичну ідеологію. Новий лідер радянської філософії М.Б. Мітін (Гершкович) проголошує діалектичний матеріалізм єдино правильним світоглядом, який повинен бути у віддану зброю в руках партії для критики будь-яких антипартійних течій і ухилів від генеральної лінії.

УДК 133.5:54 «18/20»

ФЕНОМЕН АЛХІМІЇ У СЦІЄНТИСТСЬКОМУ КОНТЕКСТІ НОВОГО ТА НОВІТНЬОГО ЧАСУ

К. М. Родигін

Аналіз автодефініцій феномена західної алхімії показує, що принаймні протягом періоду III–XVII ст. родова ознака дефідента варіюється фактично в межах трьох основних понять: «мистецтво», «наука», «частина натуральної філософії». Хоча з погляду сучасності ці поняття видаються доволі різними, в дискурсі алхімії вони зовсім не є взаємовиключними – в деяких авторів зустрічається декілька понять водночас, що свідчить про комплексний та неоднозначний характер феномена, принаймні, виражену неоднозначність його розуміння. Подібна ситуація спостерігається й надалі та знаходить розвиток у пізніших визначеннях, даних дослідниками феномена, однак привертає увагу повторювана ознака «науковості» – у варіантах від «протонауки» або навіть «лженауки» до «науки, що навчає способів перетворення елементів» (М. Грушке) або однієї з форм позауніверситетської «науки» Середньовіччя (Л. Февр), – «таємних наук», що називалися то науками, то мистецтвами. У деякі дефініції очевидно вплетено терміни в дусі модерного окультизму, а попри означення алхімії як «науки» вона є принципово протиставленою науці хімічній (та й новочасній науці взагалі): «Алхімія – наука, за допомогою якої можна не лише розкласти та скласти знову речі (як це робить хімія), а й змінити та піднести сутність їх природи і трансмутувати їх з однієї в іншу» (Ф. Гартман). Загалом така ситуація очевидно свідчить про неоднозначність розуміння самого поняття «наука» у цих визначеннях.

Автори XVIII ст. жорстко протиставляли «нову хімію» «старій алхімії», визначивши останню як псевдонауку та цілковито ототожнивши її з сумнівною практикою фабрикації золота. Терміни «хімія» та «алхімія», що до того певний час